

Beata Hysa, Agnieszka Kowalska-Styczeń, Adam R. Szromek

Politechnika Śląska

Anna Nitkiewicz-Jankowska

Uniwersytet Śląski

MOŻLIWOŚCI UPRAWIANIA TURYSTYKI POPZEMYSŁOWEJ PRZEZ OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE NA PRZYKŁADZIE SZLAKU ZABYTKÓW TECHNIKI WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Streszczenie: Publikacja przedstawia możliwości uprawiania turystyki poprzemysłowej przez osoby niepełnosprawne. Podstawą wnioskowania jest badanie dostosowania obiektów Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego do potrzeb osób niepełnosprawnych. Wyniki badań wskazują na rozbieżność między deklaracjami obsługi turystycznej obiektów a rzeczywistą sytuacją. Zaledwie 4% badanych obiektów ma ofertę dostosowaną do osób z każdą formą niepełnosprawności, a kolejnych 64% wykazuje częściowe przystosowanie. Największe możliwości uprawiania turystyki poprzemysłowej mają osoby niepełnosprawne ruchowo, a z największymi ograniczeniami stykają się osoby z obciążeniami sensorycznymi (głównie osoby niesłyszące).

Słowa kluczowe: turystyka, osoby niepełnosprawne, Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego.

1. Wstęp

Osoby niepełnosprawne borykają się z licznymi problemami funkcjonowania w społeczeństwie. Utrudnienia w aktywizacji osób niepełnosprawnych mają naturę wewnętrzną (w formie przeszkód poruszania się i percepcji otoczenia), ale często również zewnętrzną, w postaci przeszkód niewynikających z posiadanych dysfunkcji, ale akceptacji przez społeczeństwo i jego empatycznych zachowań. Przeszkody te mają zatem bardzo zróżnicowany charakter, gdyż obejmują bariery zarówno architektoniczne, jak i mentalne, związane z miejscem osoby niepełnosprawnej w społeczeństwie, postrzeganiem jej potrzeb itp.

Celem artykułu jest przedstawienie raportu z badań dotyczących możliwości uprawiania turystyki poprzemysłowej przez osoby niepełnosprawne. Badania wykonano metodą wywiadu telefonicznego wśród pracowników obsługi obiektów znajdujących się na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, których pytano o dostosowanie ich obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych.

2. Istota i cechy turystyki przemysłowej

Turystyka dziedzictwa (*heritage tourism*) w literaturze przedmiotu rozumiana jest jako aktywność turystyczna będąca wyjątkowym podróżowaniem opartym na tęsknocie do przeszłości i chęci doświadczenia różnorodności kulturowej [Zappel, Hall 1991, s. 29-45]. Różnorodność kulturowa jest poniekąd podyktowana faktem istnienia specyficznych dla danego obszaru zasobów naturalnych, które w zróżnicowany sposób zostają spożytkowane przez człowieka, który nadaje im jednocześnie określone wartości ekonomiczne [Drucker 1992, s. 39]. Zasoby te mogą się stać również dziedzictwem, w przypadku gdy turyści nadadzą im wartość w znaczeniu antropogenicznym (zob. [Boniface, Fowler 1993, s. 1-163]). Ludzie podróżują nie tylko po to, aby zobaczyć rękodzieło, ale aby przeżyć doznania dzięki styczności z tym dziełem.

Y. Poria, R.W. Butler i D. Airey [2001, s. 1047-1049] zwracają uwagę, że w przypadku turystyki dziedzictwa należy uwzględnić nie tylko cechy położenia obiektów dziedzictwa, ale również motywacje turystów. Motywacja powstaje za sprawą atrybutów obiektu oraz jego percepcji.

Na dziedzictwo przemysłowe będą się zatem składały zarówno zabytki budownictwa przemysłowego i techniki, a więc obiekty związane z działalnością produkcyjną, transportem, jak i dzieła myśli inżynierskiej (tzw. nieruchome dobra kultury). Istotne dla zagadnienia turystyki przemysłowej jest także zdefiniowanie samego terminu „zabytek techniki”, którym jest obiekt będący świadectwem szeroko pojętej kultury technicznej, np. maszyny i urządzenia stanowiące wyposażenie obiektów przemysłowych (tzw. ruchomego dobra kultury), zob. [*Turystyka...* 2004, s. 6-7; Nitkiewicz-Jankowska 2004, s. 189-197].

Szczególnym rodzajem turystyki dziedzictwa jest turystyka przemysłowa, którą charakteryzują dwa sprzeczne zjawiska: wyjątkowość i uniwersalność. Każde miejsce i obiekt ma swoją wyjątkowość, ale jego znaczenie może być przez każdego odbiorcę kwestionowane, odrębnie interpretowane oraz inaczej postrzegane [Nuryanti 1996, s. 449-460]. Ta wyjątkowość i uniwersalność stają się podstawowymi cechami turystyki przemysłowej, pozwalając na kreowanie produktów turystycznych unikatowych dla każdego regionu mającego typową tylko dla siebie historię gospodarki i wszelkich procesów z nią związanych.

Istotą turystyki przemysłowej będzie zatem zapoznanie każdego turysty (także tego niepełnosprawnego) z historią regionu i dobrami pozostawionymi przez człowieka na tym obszarze.

Porównując doświadczenia państw Europy Zachodniej, należy stwierdzić, że historia wykorzystania polskich zabytków turystyki przemysłowej w celach turystycznych jest bardzo skromna. Polskie zabytki przemysłowe w ubiegłych dekadach służyły raczej jako miejsca instruktarzu i praktyki przyszłych pracowników przemysłu lub zmieniały się w ruiny szpecącą krajobraz. Nieliczne przypadki byłych zakładów przemysłowych pełniły funkcje edukacyjne i pogładowe. Jednak wraz

z nastaniem przemian społeczno-gospodarczych i rozwojem turystyki nastąpiło zainicjowanie wielu przedsięwzięć rewitalizacyjnych, które dotyczyły również obiektów poprzemysłowych. Proces ten jest szczególnie widoczny w regionie Górnego Śląska, gdzie występuje znaczne zagęszczenie obiektów poprzemysłowych.

Rozwój społeczno-gospodarczy w Polsce wiąże się również z dostępem różnych grupy społecznych do obiektów zabytkowych i uprawiania turystyki. Jest to jednak wciąż obszar znacznej dyskryminacji, gdyż udostępniając określony obiekt turystyczny, często zapomina się o osobach niepełnosprawnych, a tym samym dyskryminuje się tę grupę społeczną, zapominając, iż turystyka może być jedną ze skutecznych form aktywności zaspokajającej potrzebę aktywizacji także tego segmentu turystów.

3. Rola turystyki w środowisku osób niepełnosprawnych

Istnieje wiele definicji osoby niepełnosprawnej. Opierają się one na kryteriach biologicznych oraz społecznych. Kryteria biologiczne są wynikiem choroby lub uszkodzenia ciała, a kryteria społeczne są konsekwencją tego uszkodzenia [Kaganek 2009, s. 9]. Zatem niepełnosprawność jest wynikiem ograniczeń, takich jak uprzedzenia, utrudniony dostęp do obiektów użyteczności publicznej, trudności w korzystaniu ze środków transportu, dóbr kultury, edukacji i zatrudnienia.

W ujęciu Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) „osoby niepełnosprawne to osoby o naruszonej sprawności psychofizycznej, powodującej ograniczenie funkcjonalne sprawności lub aktywności życiowej w stopniu utrudniającym pełnienie właściwych dla nich ról społecznych” [Kaganek 2009, s. 10]. Światowa Organizacja Zdrowia podaje również szczegółowe definicje niepełnosprawności psychicznej, fizycznej, sensorycznej i złożonej. Z definicji tych wynika, że osoby niepełnosprawne psychicznie to osoby umysłowo upośledzone, osoby z zaburzeniami świadomości oraz osoby chore psychicznie z zaburzeniami osobowości i zachowania. Osoby niepełnosprawne fizycznie to z kolei osoby z niepełnosprawnością ruchową wynikającą z przewlekłych schorzeń bądź uszkodzeń narządu ruchu. Osoby z niepełnosprawnością sensoryczną to osoby z uszkodzeniem narządów zmysłów, głównie niesłyszące i słabo słyszające oraz niewidome i słabo widzące. Natomiast osoby z niepełnosprawnością złożoną to osoby z więcej niż jednym rodzajem niepełnosprawności.

Do najważniejszych dokumentów Światowej Organizacji Zdrowia należy międzynarodowa klasyfikacja funkcjonowania, niepełnosprawności i zdrowia (The International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF) wydana w Genewie w 2002 r. W dokumencie tym pojęcie niepełnosprawności stanowi syntezę podejścia biologicznego i społecznego, ponieważ rozumiane jest nie jako rezultat uszkodzenia czy stanu zdrowia medycznego, ale jako wynik barier, jakie osoba napotyka w środowisku [Ziółkowska 2003, s. 17].

W polskich regulacjach prawnych powszechna jest definicja zawarta w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych z 1997 r. mówiąca, że „niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnienie ról społecznych, a w szczególności ogranicza zdolności do wykonywania pracy zawodowej” [Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. ...].

Definicje niepełnosprawności możemy spotkać również w literaturze poświęconej turystyce, rehabilitacji i rekreacji. Według T. Łobożewicza [2000, s. 17], osoba niepełnosprawna to osoba o naruszonej sprawności psychofizycznej, powodującej ograniczenie funkcjonalnej sprawności lub aktywności życiowej w stopniu utrudniającym pełnienie ważnych dla nich funkcji społecznych. W. Dykcik [1997, s. 15] z kolei stwierdza, że niepełnosprawność obejmuje różne ograniczenia funkcjonalne jednostek ludzkich w każdym społeczeństwie, wynikające z uszkodzenia zdolności wykonywania jakiegś czynności w sposób uważany za normalny, typowy dla życia ludzkiego. Ograniczenia te mogą mieć charakter stały lub przejściowy, całkowity lub częściowy, mogą dotyczyć sfery sensorycznej, fizycznej i psychicznej.

Według danych EUROSTAT-u [2010], osoby niepełnosprawne stanowią ponad 15% całej populacji ludności. Badania te nie uwzględniały niepełnosprawnych dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych przebywających w placówkach opiekuńczych. W Polsce dane dotyczące osób niepełnosprawnych są gromadzone m.in. w ramach narodowych spisów powszechnych co około 10 lat. Ostatnie takie dane pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego z roku 2002. Wykazuje się w nich 5456,7 tys. osób niepełnosprawnych, co stanowi 14,3% ogółu ludności Polski. W stosunku do danych z poprzedniego Narodowego Spisu Powszechnego z 1988 r. (gdzie odnotowano 3735,5 tys. osób niepełnosprawnych) zauważa się wzrost liczby niepełnosprawnych o 46,1%. Oznacza to również, iż w ciągu 14 lat odsetek niepełnosprawnych zwiększył się o 4,4%.

4. Uwarunkowania uczestnictwa osób niepełnosprawnych w turystyce przemysłowej na przykładzie Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego

Przystosowanie górskich szlaków turystycznych oraz ścieżek w parkach narodowych napotyka wiele przeszkód organizacyjnych, finansowych, a w niektórych przypadkach mogłoby być nadmiernym obciążeniem dla środowiska przyrodniczego. Jednak przystosowanie infrastruktury wielu obiektów turystycznych do użytkowania przez osoby niepełnosprawne nie jest przeszkodą prowadzącą do samounicestwienia zasobu turystycznego. Czy zatem niepełnosprawni mogą korzystać z obiektów turystyki przemysłowej?

Interesującym przykładem obiektów turystyki przemysłowej są zabytki skupione wokół Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Prace nad szlakiem rozpoczęto w roku 2004, a zaledwie po 3 latach powstał szlak turystyczny

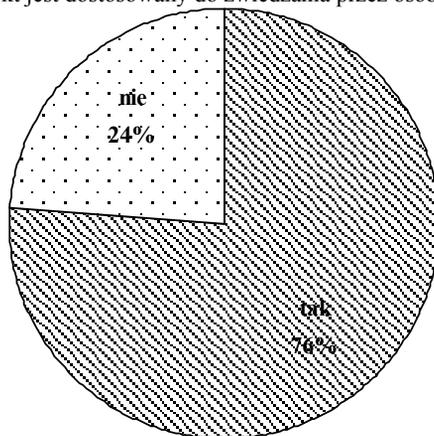
skupiający 31 obiektów, tematycznie związanych z tradycją górniczą i hutniczą, energetyką, kolejnictwem, łącznością, browarnictwem oraz przemysłem spożywczym na Górnym Śląsku. Są to zatem zarówno zabytkowe kopalnie (węgla i srebra), jak i muzealne zbiory urządzeń przemysłowych, a także XIX-wieczne kolonie robotnicze, browary, radiostacje i wiele innych obiektów. W roku 2007 podjęto prace nad dalszym rozwojem tego produktu turystycznego, a jego promocji podjęło się nowo utworzone Międzynarodowe Centrum Dokumentacji Zabytków Poprzemysłowych dla Turystyki w Zabrze.

Odpowiedź na pytanie postawione na wstępie wymagała przeprowadzenia wywiadu telefonicznego wśród pracowników obsługi turystycznej wszystkich obiektów znajdujących się na Szlaku Zabytków Techniki. W badaniu wzięto pod uwagę 25 z 31 obiektów. Z powodu braku kontaktu (telefonicznego, e-mailowego) nie uzyskano odpowiedzi z 5 obiektów, natomiast jeden z obiektów został wyłączony ze szlaku i nie prowadzi działalności turystycznej. Oznacza to, iż przebadano 83,3% obiektów, a błąd próby wynosi $\pm 6\%$ (przy poziomie istotności $p = 0,95$).

Respondentom zadano kilka pytań dotyczących dostosowania obiektu do potrzeb turystycznych osób niepełnosprawnych. Pierwsze z pytań dotyczyło ogólnego przystosowania obiektu do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne. Zgodnie ze strukturą otrzymanych odpowiedzi trzy na cztery obiekty są przygotowane na wizytę osób niepełnosprawnych (rys. 1).

Trzeba jednak podkreślić, iż jest to wynik nazbyt optymistyczny, gdyż ogólne rozumienie niepełnosprawności przez respondentów skłaniało ich do określenia przystosowania obiektu do różnego rodzaju niepełnosprawności. Kolejne cztery pytania dotyczyły zatem poszczególnych rodzajów niepełnosprawności.

Pytanie 1. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne?

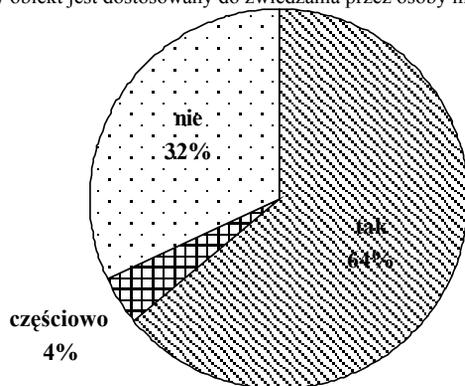

Rys. 1. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne (opinia respondentów)?

Źródło: opracowanie własne.

W pytaniu drugim sprecyzowano zdolność obiektu do przyjęcia osób niepełnosprawnych ruchowo (na wózkach, o kulach itp.). I tak dwa na trzy obiekty obsługują osoby z niepełnosprawnością ruchową, a niemal co trzeci nie obsługuje. Ze względu na trudności w przemieszczaniu się po obiekcie przez osoby niepełnosprawne w 4% obiektów trasa zwiedzania jest dla nich ograniczona (tzn. skrócona lub musi on omijać niektóre punkty turystyczne).

Pytanie 2. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne ruchowo?

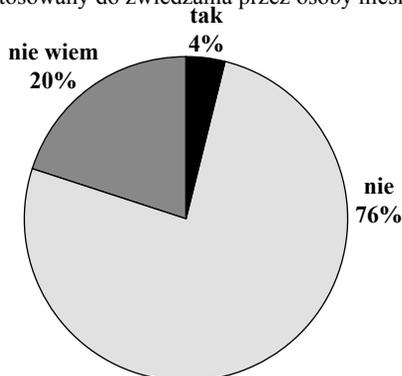

Rys. 2. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne ruchowo?

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku niepełnosprawności sensorycznej mamy do czynienia z podobną sytuacją niesłyszących i niewidzących. Zaledwie 4% obiektów przygotowano do zwiedzania przez osoby niesłyszące lub słabo słyszące, a 8% obiektów deklaruje możliwość zwiedzania przez osoby niewidzące lub słabo widzące.

Pytanie 3. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niesłyszące lub słabo słyszące?

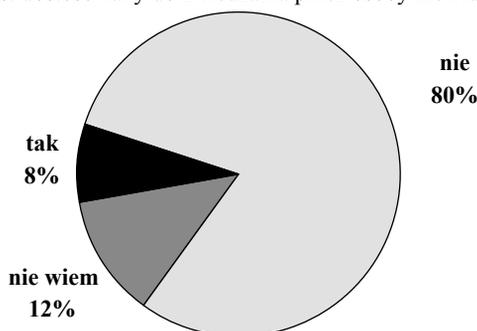
Rys. 3. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niesłyszące lub słabo słyszące?

Źródło: opracowanie własne.

Osoby niepełnosprawne sensorycznie nie znajdą odpowiedniego przystosowania atrakcji w 76-80% obiektów na Szlaku Zabytków Techniki.

Interesujący wydaje się również odsetek osób, które nie były w stanie odpowiedzieć na postawione pytanie. W wielu przypadkach wynikało to ze specyfiki obiektu, gdyż trudno odpowiedzieć osobie pełnosprawnej, na ile satysfakcjonującą atrakcją turystyczną jest np. wieża ciśnień lub wieża radiowa dla osoby niewidomej. Mimo iż możliwe jest jej dotknięcie, to ocena traktowania tego jako atrakcji turystycznej wynikała z subiektywnej decyzji respondenta, który w wielu wypadkach wskazywał odpowiedź „nie wiem”.

Pytanie 4. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niewidzące lub słabo widzące?

Rys. 4. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niewidzące lub słabo widzące?

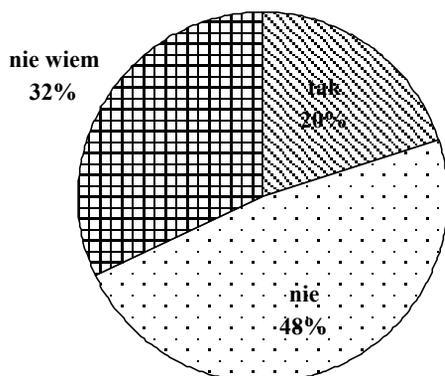
Źródło: opracowanie własne.

Trudności nastęrczała również odpowiedź na pytanie o możliwość zwiedzania przez osoby niepełnosprawne umysłowo, gdyż co trzeci respondent nie potrafił udzielić na to pytanie odpowiedzi. W pewnym sensie jest to zrozumiałe ze względu na szerokość tej kategorii niepełnosprawności i brak wiedzy na ten temat dla osób niezwiązanych zawodowo z tą grupą osób. Poinformowano jednak respondentów o tym, że są to głównie osoby zdolne do prostej percepcji otoczenia turystycznego. Możliwość skorzystania z atrakcji turystyki poprzemysłowej przez tę grupę niepełnosprawnych wykazuje co piąty obiekt.

Chcąc podsumować uzyskane odpowiedzi, przyjęto kryteria kwalifikacji obiektów do trzech kategorii (obiekt przystosowany, obiekt częściowo przystosowany i obiekt nieprzystosowany). Jeśli obiekt obsługiwał turystów mających wszystkie analizowane rodzaje niepełnosprawności, to klasyfikowano go do grupy pierwszej (obiektów przystosowanych). Jeśli obiekt obsługiwał niepełnosprawnych tylko z niektórymi rodzajami niepełnosprawności, był uznawany za obiekt częściowo przystosowany, a pozostałe obiekty do grupy obiektów nieprzystosowanych.

Na tej podstawie stwierdzono, iż zaledwie 4% obiektów zdolnych jest do przyjęcia niepełnosprawnych z każdą dysfunkcją, a trzy na cztery obiekty obsługują ich

Pytanie 5. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne umysłowo?

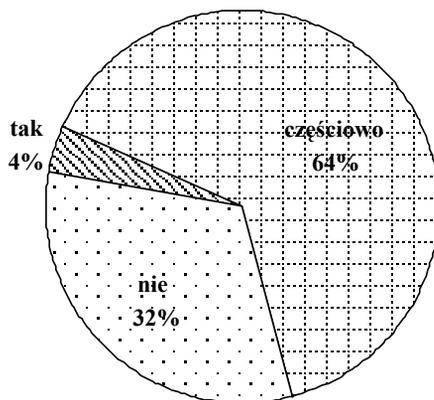

Rys. 5. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne umysłowo?

Źródło: opracowanie własne.

tylko częściowo. Jest to zatem znacznie odmienny rezultat od tego, jaki wynikał z odpowiedzi na pierwsze z postawionych respondentom pytań. Wynika z tego, że (subiektywne) postrzeganie niepełnosprawności wpływa na ocenę możliwości uprawiania turystyki poprzemysłowej przez niepełnosprawnych. Wynika z tego, iż istnieje potrzeba pogłębionych badań na ten temat.

Podsumowanie dostosowania obiektów do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne?

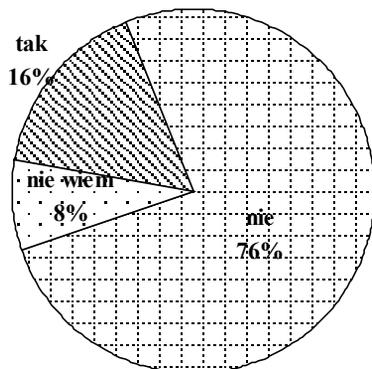
Rys. 6. Czy obiekt jest dostosowany do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne (wynik analizy)?

Źródło: opracowanie własne.

Szczególnie warto podkreślić, że co trzeci obiekt na szlaku nie jest przystosowany do wizyty jakiegokolwiek osoby niepełnosprawnej.

Zbadano również ułatwienia, jakie obiekty oferują osobom niepełnosprawnym. Ustalono, iż 16% obiektów oferuje niepełnosprawnym niższe ceny biletów, a w przypadku 8% respondentów obsługa obiektów jest nie poinformowana o takiej możliwości. W części obiektów decyzję o ulgach dla niepełnosprawnych podejmuje kierownictwo obiektu, rozpatrując każdy przypadek indywidualnie.

Czy obiekt oferuje zniżki dla niepełnosprawnych?

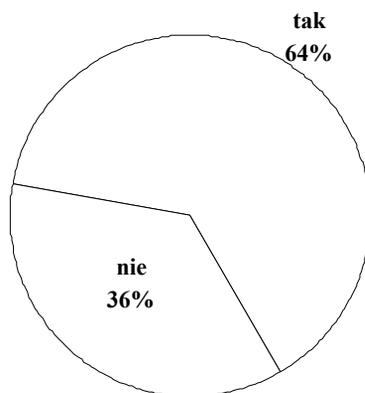

Rys. 7. Czy przewiduje się zniżki dla osób niepełnosprawnych?

Źródło: opracowanie własne.

Dwa na trzy obiekty mają miejsca parkingowe zagwarantowane osobom niepełnosprawnym, a co trzeci obiekt nie ma takich miejsc.

Czy obiekt ma parking dla niepełnosprawnych?

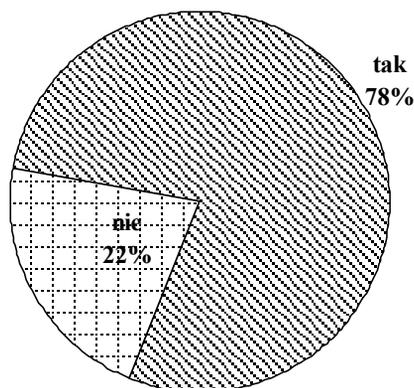
Rys. 8. Czy obiekt ma parking dla osób niepełnosprawnych?

Źródło: opracowanie własne.

W przeważającej większości obiektów (78%) wizyta osoby niepełnosprawnej musi być zgłoszona z odpowiednim wyprzedzeniem. Oznacza to zarazem, iż wymóg ten jest stawiany przez niemal wszystkie obiekty, które są przystosowane (przynajmniej częściowo) do przyjęcia osób niepełnosprawnych.

Przeciętny czas zwiedzania obiektów na Szlaku Zabytków Techniki wynosi 69 minut, jednak – jak już wspomniano – dla osób niepełnosprawnych jest on w różnym stopniu skracany z powodu nieprzystosowania wszystkich atrakcji do korzystania właśnie przez osoby niepełnosprawne.

Czy wymaga się wcześniejszej rezerwacji odwiedzin osób niepełnosprawnych?

Rys. 9. Czy wizyta osób niepełnosprawnych wymaga wcześniejszej rezerwacji?

Źródło: opracowanie własne.

5. Podsumowanie

Choć wiedza na temat medycznego aspektu niepełnosprawności jest obszerna (o czym świadczy istniejąca światowa i krajowa literatura z tego zakresu), to już aspekt turystyki osób niepełnosprawnych jest poruszany bardzo rzadko. Temat niepełnosprawności w obszarze pozamedycznym najczęściej dotyczy problematyki zawodowej i społecznej aktywizacji osób niepełnosprawnych.

Faktem niezwykle obiecującym jest to, że w ostatniej dekadzie problematyką turystyki osób niepełnosprawnych zajmuje się coraz więcej polskich naukowców (J. Begier [Begier, Kubińska 2006], A. Borowicka [2003], T. Łobożewicz [2000], K. Kaganek [2009], T. Skalska [2002], T. Ziółkowska [2003] i in.). Należy jednak przyznać, iż warsztat badawczy oraz zasób doświadczeń będący wynikiem prowadzonych badań jest wciąż bardzo ograniczony. Tematyka poruszana przez polskich autorów dotyczy turystyki osób niepełnosprawnych w aspekcie ogólnym (bez odniesienia do konkretnego rodzaju turystyki, skupiając się na ogólnych barierach

uprawiania turystyki) albo odwołuje się do turystyki sportowej lub zdrowotnej osób niepełnosprawnych. Tymczasem turystyka osób niepełnosprawnych nie musi się ograniczać do rehabilitacji niepełnosprawnych, ale również do osiągania innych celów, np. odbioru wrażeń emocjonalnych i pozyskania specyficznej wiedzy. Jedną z form, które mogą zaspokoić te potrzeby niepełnosprawnych, jest turystyka poprzemysłowa. Czy jednak uwarunkowania organizacyjne pozwalają na udział turystów niepełnosprawnych w zwiedzaniu tych obiektów?

W świetle przeprowadzonych badań obejmujących pracowników obsługi turystycznej w 25 obiektach należących do Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego można wyciągnąć następujące wnioski:

- mimo iż deklaracja werbalna obsługi turystycznej i materiały informacyjne prezentują wysoki odsetek obiektów przygotowanych do wizyty osób niepełnosprawnych (76%), to rzeczywisty stan przystosowania jest znacznie niższy,
- 4% obiektów jest przygotowanych do przyjęcia osób z każdą niepełnosprawnością, a 64% ma ofertę dla niepełnosprawnych, ale ogranicza się ona do wybranej formy niepełnosprawności (najczęściej ruchowej),
- analiza dostępności osób o różnych formach niepełnosprawności wykazuje, iż 64% obiektów może przyjąć osoby niepełnosprawne ruchowo, 4% obiektów jest przygotowanych pod kątem obsługi osób niesłyszących i niedosłyszących, 8% badanych obiektów poprzemysłowych przystosowało swoje oferty dla osób niewidzących i niedowidzących, a 20% obiektów jest dostosowane do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne umysłowo,
- 16% obiektów w ramach promocji ma program zniżek dla osób niepełnosprawnych, a 64% ma na swoim terenie wyróżnione miejsca parkingowe dla niepełnosprawnych,
- w 79% obiektów należy wcześniej zgłosić przypadki niepełnosprawności grupy turystów mających odwiedzić obiekt turystyczny.

Dodatkową wartością naukową przeprowadzonych badań jest zaobserwowanie zjawiska ciągłego funkcjonowania stereotypu, w którym osoba niepełnosprawna kojarzona jest najczęściej z osobą niepełnosprawną ruchowo.

Powyższa charakterystyka wskazuje, iż osoby niepełnosprawne mogą uczestniczyć w turystyce poprzemysłowej, choć w bardzo ograniczonym zakresie. Największe możliwości uprawiania turystyki poprzemysłowej mają osoby niepełnosprawne ruchowo, natomiast z największymi ograniczeniami stykają się osoby z obciążeniami sensorycznymi (głównie osoby niesłyszące).

Nadzieją na poprawę tego wyniku jest ogłoszony w roku 2010 przez Unię Europejską *Rok Walki z Ubóstwem i Społecznym Wykluczeniem*. Choć jest to inicjatywa symboliczna, to jej efekty mogą mieć wymiar rzeczywistej poprawy sytuacji osób niepełnosprawnych. Działania podejmowane w kierunku równouprawnienia osób niepełnosprawnych w uprawianiu turystyki zauważalne są na szczeblu zarówno lokalnym (np. przez dostosowywanie budynków gmin), jak i międzynarodowym (w postaci ratyfikacji Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych).

Literatura

- Begier J., Kubińska Z. (red.), *Kultura i rekreacja w integracji osób niepełnosprawnych*, PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2006.
- Boniface P., Fowler P.J., *Heritage and Tourism in the Global Village*, Routledge, London 1993.
- Borowicka A. (red.), *Niepełnosprawny turysta – poradnik dla pilotów i przewodników turystycznych*, Forum Turystyki Pomorza Zachodniego, Szczecin 2003.
- Drucker P.F., *Innowacja i przedsiębiorczość*, PWE, Warszawa 1992.
- Dykcik W., *Pedagogika specjalna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1997.
- EUROSTAT. Dane za rok 2005, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>, 22.06.2010.
- Kaganek K., *Turystka osób niepełnosprawnych w aspekcie wybranych uwarunkowań*, EAS, Kraków 2009.
- Łobożewicz T., *Turystyka i rekreacja ludzi niepełnosprawnych*, Zakład Wydawniczy DrukTur, Warszawa 2000.
- Nitkiewicz-Jankowska A., *Turystyka przemysłowa jako produkt markowy (na przykładzie województwa śląskiego)*, [w:] *Bogactwo dziedzictwa przemysłowego jako wyzwanie i atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. W. Korfańtego, Urząd Miejski w Zabrze, Katowice 2004.
- Nuryanti W., *Heritage and postmodern tourism*, „Annals of Tourism Research” vol. 23, no 2, 1996.
- Poria Y., Butler R., Airey D., *Clarifying heritage tourism*, „Annals of Tourism Research” vol. 28, no 4, 2001.
- Skalska T., *Podróże turystyczne osób niepełnosprawnych: wybrane cechy*, [w:] *Problemy turystyki*, Vol. XXV, Instytut Turystyki, Warszawa 2002.
- Strona internetowa Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, <http://www.silesia-region.pl/szt/pl/mapa.php>, 9.06.2010.
- Turystyka w obiektach przemysłowych. Koncepcja promocji i rozwoju markowego produktu turystycznego w zabytkach techniki i przemysłu w Polsce*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2004.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, DzU 1997 nr 123, poz. 776.
- Zappel H., Hall C.M., *Selling art and history. Cultural heritage and tourism*, „Journal of Tourism Studies” 1991 vol. 2.
- Ziółkowska T., *Niepełnosprawność – ustalenia terminologiczne i klasyfikacje niepełnosprawności*, [w:] *Niepełnosprawny turysta – poradnik dla pilotów i przewodników turystycznych*, A. Borowicka (red.), Forum Turystyki Pomorza Zachodniego, Szczecin 2003.

THE INDUSTRIAL MONUMENTS ROUTE OF THE SILESIAN VOIVODESHIP AS AN EXAMPLE OF ACCESSIBILITY OF POST-INDUSTRIAL TOURISM FOR THE DISABLED

Summary: The publication presents the accessibility of post-industrial tourism for disabled people. The basis for the consideration is the analysis of the extent of adaptation of the objects in the Industrial Monuments Route of the Silesian voivodeship for the needs of the disabled. The results show discrepancies between the declarations of service personnel of those objects and the actual situation. As few as 4% of all surveyed objects have their offer adjusted to people with any kind of disability, and further 64% are partially adjusted. Post-industrial tourism is made best available for the physically impaired, while the hardest obstacles are met by people with sensory impairments (mostly those suffering from hearing disability).